

DISCURSO

& SOCIEDAD

Copyright ©2012
ISSN 1887-4606
Vol. 6(3) 591-610
www.dissoc.org

Article

**Anàlisi crítica del llenguatge excloent usat en
textos de l'administració pública de la
Generalitat Valenciana**

***Critical analysis of gender exclusive language in
the Valencian regional government's public
administration documents***

Immaculada Navarro Tomàs

Tècnica en promoció lingüística de la Generalitat Valenciana

Resum

En aquest article tractem els usos del llenguatge excloent en textos de l'administració pública i, concretament, en edictes de l'Administració de Justícia de la Generalitat Valenciana. Pretenem evidenciar com el discurs institucional i de l'administració pública usa sistemàticament un llenguatge que invisibilitza les dones amb l'excusa del masculí genèric com a solució ideal. Aquest tipus de llenguatge esdevé un constructe social potent de gran influència en la ciutadania i amb una gran projecció social, i els usos lingüístics excloents que utilitza ajuden a perpetuar el masculí com a gènere del poder i a crear un imaginari col·lectiu recreat sota la mirada masculina. Malgrat tot l'acompanyament legislatiu que a hores d'ara tenim tant a nivell estatal com autonòmic, de poc ens serveixen aquestes lleis d'igualtat perquè no gaudeixen de l'imprescindible suport acadèmic. Així doncs, la RAE (Real Acadèmia Espanyola) i l'AVL (Acadèmia Valenciana de la Llengua) mostren un posicionament clar a favor dels masculins genèrics més que de les fórmules i estructures inclusives del llenguatge. L'anàlisi crítica del discurs és l'instrument que usem per explicar com es porta a cap aquest procés de construcció de les identitats de gènere en el discurs i que en la majoria dels casos respon a qüestions més ideològiques que gramaticals. La trampa està en el fet de pensar que els usos d'un llenguatge excloent responen a qüestions estrictament lingüístiques, tot oblidant-nos de les més importants en una societat: les raons ideològiques i les socials.

Paraules clau: llenguatge excloent, discurs institucional, administració pública, invisibilitzar, ideologia.

Abstract

In this article we show how the gender exclusive language used in official documents in the Valencian regional government, especially in the context of the Justice Department, discriminates against women by systematically making them invisible through the repeated use of the masculine generic form. This type of language creates a strong social construct which has a great influence on the general public in the sense that it helps to perpetuate the idea of the masculine form as the gender of power and control, an imagined collective dominated by the masculine view of the world. In spite of attempts at a national and regional level to legislate in favour of more gender inclusive language in Spain, reality shows that these laws do not have the academic and institutional support to be put into practice. The Royal Spanish Academy (RAE) and the Valencian Academy for Language (AVL) clearly position themselves in favour of the masculine generic form as opposed to the adoption of more gender inclusive structures. Critical discourse analysis is the methodology we use to explain how identities are constructed through the use of the masculine generic form in the institutional discourse in Valencia and how in the majority of cases this gender exclusive language responds to political rather than grammatical criteria. The paradox is, therefore, how we are led to believe that gender exclusive language depends entirely on linguistic questions while overlooking those elements which are of more fundamental importance in any society: the ideological and social issues involved.

Keywords: gender exclusive language, institutional discourse, public administration, invisibility of women, ideology

Introducció

Aquest treball d'investigació examina la desigualtat de gènere i el sexisme en el llenguatge emprat als documents de l'Administració Autònoma de la Comunitat Valenciana, de l'Administració Local de la Comunitat Valenciana, de l'àmbit universitari, de l'Administració de Justícia i de l'Estatut Bàsic de l'Empleat Públic. Hem aprofundit en l'estudi dels documents de l'Administració de Justícia de la Comunitat Valenciana perquè tot i anomenar-se de Justícia contenen usos lingüístics discriminatoris més evidents i per tant més evitables que els altres documents públics. A més, hem establert una taxonomia que identifica aquests abusos lingüístics en una de les administracions, la de Justícia, on tradicionalment els homes tenien les màximes cotes de poder, a pesar que ara hi ha, en molts casos, més dones que homes. De la mateixa manera, hem tractat d'explicar com el fet que aquests documents de Justícia tinguen, com la resta, un estatus oficial i una gran difusió en la societat contribueix a legitimar i institucionalitzar la discriminació de gènere. Al final de l'article fem una proposta didàctica per al personal de l'administració pública, d'aplicació al discurs oral i escrit.

La llei que la Generalitat, capdavantera en aquesta matèria, publicà el 4 d'abril de 2003 al *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* (DOCV), la Llei d'Igualtat entre Dones i Homes, a l'article 48 propugna l'ús del llenguatge no sexista en els escrits administratius, en la mateixa línia que la Llei orgànica 3/2007 publicada pel Ministeri d'Igualtat, per a la Igualtat efectiva entre dones i homes. Tota la legislació esmentada fa una proposta específica sobre l'ús no discriminatori ni sexista del llenguatge administratiu. El manual de la Conselleria de Benestar, publicat al febrer de 2009: Igualtat, Llenguatge i Administració: propostes per a un ús no sexista del llenguatge, proposa els usos lingüístics correctes per a substanciar gramaticalment el llenguatge no sexista en l'administració pública tal com propugnen les lleis. Malgrat tota la base jurídica existent, hi ha institucions públiques, com ara el Consell Jurídic Consultiu, que presenten moltes reticències en l'ús d'un llenguatge inclusiu i no sexista.

Objectius

Bonder (1998) sosté que durant una primera etapa, el concepte de gènere fou definit en contraposició a sexe; s'al·ludia als aspectes psicosocioculturals

assignats a homes i dones pel seu medi social i es restringia el sexe a les característiques anatomofisiològiques que diferencien homes i dones de l'espècie humana.

Ballarín Domingo (2004), al seu article *La educación propia del sexo* diu que la diferència biològica entre homes i dones és evident, però que saber on acaba la diferència sexual i comença la construcció social que al llarg de la història s'ha fet sobre individus, homes i dones, és molt més difícil. L'autora diu que "Las diferencias biológicas entre hombres y mujeres no implican por sí mismas capacidades, actitudes o aptitudes diferentes y no justifican la división sexual del trabajo. El género, como construcción cultural derivada de la sexuación, es una categoría cultural impuesta sobre un cuerpo sexuado".

Jéssica Alfaro Álvarez (2005), al seu article "La retórica del poder", publicat a la revista *Discurso y Sociedad*, explica que durant el postfeminisme, la recuperació de la categoria sexual és la que està en joc i la que es vol remarcar, però no per diferenciar homes i dones pels seus atributs sexuals, tal i com proclama l'església, sinò per evidenciar la construcció social del gènere.

Al nostre estudi pretenem rescatar la categoria sexual, el femení, que s'oculta als escrits i fer visibles les dones en el discurs administratiu, institucional i polític. En aquest sentit, Judith Butler (1993) escriu sobre els nuclis exclosos (les dones) com a aspectes centrals en els discursos que promouen un ideal social.

Visibilitzar el sexe femení, les dones, als escrits de l'administració pública va més enllà d'escriure funcionari i funcionària, agricultor i agricultora, director i directora, metge i metgessa... El nostre objectiu prioritari és demostrar el paper que exerceix el discurs administratiu institucional en la perpetuació, segons la terminologia de Van Dijk (1985), del sexisme en el llenguatge de l'àmbit jurídic. D'acord amb West, Lazar i Kramarae (2000), al seu llibre *El género en el discurso*, el gènere es realitza en el discurs, i el comportament masculí o femení no està regit per la biologia, sinò que es construeix socialment. Nosaltres compartim aquesta tesi del constructe social i pensem que el llenguatge és una eina poderosa que pot canviar comportaments socials, però en la constant interacció entre llenguatge i societat és difícil saber si ha influït més la societat en el llenguatge o el llenguatge en la societat i quin és el grau d'influència actual d'una variable sobre l'altra. Álvaro García Messeguer, al seu llibre *¿Es sexista la lengua española?* (1994) afirma i demostra que el sexisme lingüístic en espanyol no és per culpa de la llengua com a sistema, sinò pel mal ús que en fem.

Proposem una actitud lingüística que vaja més lluny de les qüestions estrictament gramaticals, que nasca de la perspectiva social i encunye una nova redacció als textos administratius. La nostra intenció és, en primer lloc, evidenciar el tractament discriminatori de la dona als escrits esmentats i, en segon lloc, sensibilitzar les institucions acadèmiques perquè en prenguen coneixement i reaccionen afavorint els usos inclusivius del llenguatge. Tal com afirma la doctora Eulàlia Lledó (1998): «Les resistències a feminitzar una professió o càrrec mai no se sostenen en arguments estrictament lingüístics, perquè les resistències no vénen de la llengua, les llengües solen ser àmplies i generoses, dúctils i mal-leables, hàbils i en trànsit permanent; els entrebancs són ideològics...». La base legislativa que dóna suport al llenguatge administratiu inclusiviu queda anul·lada si no va amb el suport i foment de l'autoritat acadèmica i, per suposat, de l'autoritat política.

El masculí genèric com a solució inclusiva resulta cada vegada més ineficaç i menys representatiu. Així ho defensa María Rodríguez Fernández al seu llibre *La evolución del género gramatical masculino como término genérico* (2009: 47), on explica la necessitat que té el llenguatge d'especificar en molts contextos el femení i el masculí, invalidant així la teoria del masculí genèric com a solució més adequada. A més de la insuficiència referencial creixent del masculí genèric, per exemple, en espanyol hi ha molts substantius, on resulta impossible utilitzar un terme genèric masculí: monje-monja, sacerdote-sacerdotissa, brujo-bruja.

Metodologia

Per a la realització de la primera part de l'estudi, hem seleccionat, en primer lloc, un corpus de diversos documents administratius i jurídics alguns dels quals es publicaren en el *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* (DOCV) entre desembre de 2008 i febrer de 2009. Aquests documents s'agrupen de la manera següent:

1. documents de l'Administració Autònoma de la Comunitat Valenciana
2. textos de l'Administració Local de la Comunitat Valenciana
3. documents de l'àmbit universitari
4. textos de l'Administració de Justícia
5. l'Estatut Bàsic de l'Empleat Públic
6. l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana.

Un dels objectius, com ja hem dit, és estudiar si hi ha usos exclusius i sexistes del llenguatge en els documents oficials de diferents àmbits a la Comunitat Valenciana. Per això, en primer lloc, ens hem fixat en les estructures següents:

- Masculins presumptament genèrics, per exemple: «...els funcionaris de la Generalitat...».
- Paraules genèriques, per exemple: «...el funcionariat de la Generalitat...»
- Dobles formes, per exemple: «...les treballadores i treballadors de la Generalitat...»

De les tres estructures estudiades, la més habitual a tots els escrits és la del masculí genèric. L'ús dels termes inclusius és ocasional i l'especificació concreta del gènere masculí i femení és pràcticament inexistent.

Per a la segona part de la recerca, al voltant exclusivament dels documents de l'Administració de Justícia de la Comunitat Valenciana, hem establert una taxonomia de les estructures del llenguatge que més informació ens aporten. Aquesta administració ha sigut tradicionalment un col·lectiu professional masculí i, tot i tenir actualment una presència professional femenina de vegades superior a la masculina, com és el cas de les secretàries judicials, s'observen moltes reticències en la incorporació d'un llenguatge inclusiu als seus escrits. D'altra banda, els escrits estudiats estan *personalitzats*, amb plena identificació de la persona administradora i administrada pel nom, cognoms i càrrec explícits, cosa que evidencia encara més l'error, tant de concordança gramatical com de discriminació de gènere.

Els documents de l'Administració de Justícia per a fer aquest estudi han estat modificats i publicats al *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana* entre octubre de 2008 i octubre de 2009. Pel que fa a la distribució territorial de la documentació, tenim un total de 123 documents redactats als jutjats de València i província, 30 documents redactats als jutjats de Castelló i província, i 37 documents redactats als jutjats d'Alacant i província. També hem inclòs un breu estudi quantitatiu del llenguatge sexista usat a l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana.

Resultats

Tots els documents contenen el nom i cognoms de la secretària judicial o del secretari judicial, de manera que l'ús del masculí acompanyant el nom en

femení evidència més la incorrecció gramatical i l'ús discriminatori, però no tots els documents contenen el nom i cognoms de la jutgessa o del jutge. Davant d'aquesta indefinició sempre apareix el jutge i no la fórmula el jutge/la jutgessa. D'altra banda, també tenim figures jurídiques més singulars que s'anomenen sempre en masculí, com és el cas de l'advocat de l'Estat, càrrec que s'expressa sempre, en tots els documents estudiats, en masculí. La singularitat també va acompanyada del masculí.

Resulta molt il·lustratiu comprovar en els documents estudiats com pel que fa a les jutgesses, jutges, secretàries i secretaris, a les tres províncies predominen les dones que ocupen aquestes professions respecte dels homes:

- València: jutgesses: 31. Jutges: 29. Secretàries: 76. Secretaris: 47.
- Castelló: jutgesses: 9. Jutges: 2. Secretàries: 20. Secretaris: 10.
- Alacant: jutgesses: 14. Jutges: 3. Secretàries: 25. Secretaris: 10.

En aquest apartat hem estudiat els documents de l'Administració de Justícia per províncies, València, Castelló i Alacant, sota les variables que tot seguit expliquem:

(1) Discordança gramatical entre la professió i/o l'adjectiu o participi i el nom propi de la persona

Aquesta és una de les variables més usades que evidència la incorrecció gramatical i la resistència a feminitzar les professions en les esferes del poder jurídic. Alguns exemples són:

«Demandado: Carmen...»	Jutjat de 1a Instància núm. 12 de València
«D ^a Ananda Rosa..., Juez del Juzgado...»	Jutjat de 1a Instància núm. 1 de Moncada
«Procurador: Margarita...»	Jutjat de 1a Instància núm. 5 de València
«La secretari judicial: Mònica...»	Jutjat de 1a Instància núm. 12 de València
«Magistrats Sres.:	
Magistrados	
D. ^a Rosa María...	
D. ^a María Antonia	
D. ^a Purificación...»	Audiència provincial de la Secció 9a de València

«Magistrado-Juez...: Lidia..
Abogado: Sra. Asperilla...
Procurador: Francisca...»

Jutjat de 1a Instància núm. 4 de
Dénia

(2) Discordances gramaticals i enganyoses: els falsos inclusius

En aquest apartat veurem exemples del que anomenem falsos inclusius, termes que aparentment inclouen el masculí i el femení però que, en realitat, són igualment formes discriminatòries i excoents. Podem incloure aquestes expressions dins del que anomenem hipocresia lingüística. De manera conscient en alguns casos i inconscient en altres, hi ha dones que assumeixen la masculinització de la seua professió perquè entenen que és una forma de trobar-se reconegudes i considerades en aquelles professions tradicionalment masculines. Ser, per exemple, l'arquitecte Pilar per a algunes dones és un prestigi i un reconeixement professional. Alguns exemples són:

«La Secretario Judicial: Mª Dolores...» Jutjat 1a Instància núm. 24 de València.
«...la Letrado Sra. Desamparados...» Jutjat 1a Instància núm. 1 de Paterna.
«La Secretario Judicial. Lourdes...» Jutjat 1a Instància núm. 1 de Vinaròs.

Malgrat que, com hem dit a l'inici de l'apartat, hi ha més secretàries judicials que secretaris en els documents objecte d'aquest estudi.

(3) Ús i abús de les plantilles

És habitual vore els formularis administratius farcits de plantilles amb dobles innecessaris i amb l'abús del masculí com EL/LA Secretario, EL/LA Procurador, EL/LA Juez

Aquesta variable pretén fer un llenguatge inclusiu i, a més de no aconseguir-ho, dificulta la comprensió del text i comet errades de concordança. Alguns exemples són:

«El/La Secretario Judicial. Asunción...» Jutjat de Violència sobre la Dona número 2 de València.

«Sr./Sra. Magistrado-Juez... Matilde...» Jutjat 1a Instància núm. 21 de València.
«El/La Secretario Judicial. Mª Carmen» Jutjat 1a Instància núm. 27 de València.

Les plantilles fan l'efecte contrari al desitjat. Evidencien la deixadesa de la redacció perquè la persona que elabora el text pensa que, amb l'ús de les plantilles, queda resolta la qüestió del llenguatge no discriminatori, però, finalment, el resultat és un text farragós, ple de discordances de gènere i d'incorreccions ortogràfiques. Alguns exemples són:

«El/la Secretario/a Judicial. D/Dª Javier...»	Jutjat 1a Instància núm. 8 de Torrent.
«El/la Procurador/a... Carmina...»	Jutjat 1a Instància núm. 2 d'Alzira.
«D/Dª Mar..., Juez...»	Jutjat 1a Instància núm. 3 de Vinaròs.

(4) *Concordança directa amb el gènere femení*

La concordança directa no és la modalitat més habitual. Dels documents estudiats podem dir que aquesta forma és la menys usada. Alguns exemples són:

«La secretària judicial..., Mercedes...»	Jutjat 1a Instància núm. 1 de Moncada.
«...a la demandada Mª de Itziar...»	Jutjat 1a Instància núm. 7 de Torrent.
«Dª Natalia..., Secretaria...»	Jutjat 1a Instància núm. 5 de Catarroja.

En aquest apartat volem afegir que hi ha uns usos discriminatoris del llenguatge quan s'anomena la dona pel seu cognom i no pel nom. La tendència en aquests casos és acompanyar el càrrec o professió en masculí amb el cognom de la dona. L'ús del cognom s'associa sempre al gènere masculí. Sembla que les dones no poden nomenar-se pel seu cognom perquè tenen l'exclusiva els homes. Anomenar algú pel seu cognom implica rigor i distància, qualitats que s'apliquen sobretot als homes, d'acord amb La Ley del Agrado, d'Amelia Valcárcel . Alguns exemples són:

«Abogado: Sra. Asperilla»	Jutjat 1a Instància núm. 4 de Dénia.
«El procurador: Sra. Peña»	Jutjat 1a Instància núm. 6 de Castelló.

(5) *Càrrecs ocupats per dones i càrrecs ocupats per homes*

Resulta molt il·lustratiu comprovar en els documents estudiats com pel que fa a les jutgesses, jutges, secretàries i secretaris, a les tres províncies predominen les dones que ocupen aquestes professions respecte dels homes:

València: jutgesses: 31. Jutges: 29. Secretàries: 76. Secretaris: 47.

Castelló: jutgesses: 9. Jutges: 2. Secretàries: 20. Secretaris: 10.

Alacant: jutgesses: 14. Jutges: 3. Secretàries: 25. Secretaris: 10.

L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana

Aquest text és un referent de gran abast en l'administració pública de la Comunitat Valenciana que marca un estil lingüístic representatiu d'una forma d'entendre la societat i sobretot d'una forma d'entendre el poder en l'esfera pública. Pensem que el tractament del gènere en aquest document és important perquè es tracta d'un text administratiu singular de gran ressò en la societat i que, com defensa la doctora Eulàlia Lledó, el llenguatge recull les discriminacions que en la societat pateixen les dones i les reproduceix en les seues estructures i formes.

El tractament del gènere a l'Estatut és una mostra de la contradicció de la política no sexista de l'Administració pública que, tot i publicar manuals per a un ús no sexista del llenguatge administratiu, no es reflecteix en la redacció dels documents. El text, redactat originàriament en castellà i traduït posteriorment al valencià, mostra un ús majoritari de formes en masculí. Així, per freqüència d'ús tenim:

Valencianos y valencianas,	7	Candidata	0
Valencianos,	11	Candidat	1
Ciudadanos y ciudadanas	4	Síndica de Greuges	0
Ciudadanos	17	Síndic de Greuges	2
Diputados y diputadas	7	Cofradías de pescadores Pescadoras	0
Diputados	5	Cofradías de pescadores	1
Trabajadores y trabajadoras	0		
Trabajadores	5		
Funcionarios y funcionarias	0		
Funcionarios	2		
Senadores y senadoras	1		
Senadores	1		

Discussió

Tota la documentació revisada evidencia l'hegemonia masculina en el poder públic. L'administració pública, les institucions, la classe política, els mitjans de comunicació, les autoritats lingüístiques com la RAE i l'AVL i, fins i tot algunes dones, ometen, en la majoria dels casos voluntàriament, la importància d'aquesta qüestió sociolingüística i perpetuen així la discriminació. El llenguatge jurídic, a més de ser tradicionalment un tipus de llenguatge críptic i de construccions sintàctiques farragoses i recargolades, és un llenguatge ancorat estratègicament en el món masculí. Quan l'Estatut d'autonomia fa referència al Presidente, només tenim l'opció en masculí, amb la qual cosa resulta molt difícil que la consciència col·lectiva configure una dona com a Presidenta. Usar el genèric Presidente distancia les dones del poder. Aquesta distància es fa també evident quan s'usen els genèrics a Cofradías de pescadores i a Síndic de Greuges. El masculí genèric té cada vegada més de masculí i menys de genèric, i actua com a element que neutralitza, com hem vist als exemples, el poder de les dones. Aquesta és la idea del llibre de María Rodríguez Fernández, *La evolución del género gramatical masculino como término genérico* (2009). L'autora creu que la teoria funcionalista del llenguatge defensa sistemàticament el genèric perquè «..la mayoría de sustantivos son de género fijo» (2009: 35). L'autora, partidària de les tesis feministes, està convençuda que el masculí genèric no rep una lectura genèrica referida a homes i dones, sinò una lectura exclusivament específica referida a homes.

La filòsofa Amelia Valcárcel sosté al seu llibre *Feminismo en un mundo global* (2009) que en la societat hi ha una llei no escrita que ella anomena La Ley del Agrado, incompatible amb l'exercici del poder i assumida secularment per les dones, cosa que ens impedeix instal·lar-nos en el poder perquè aquest comporta tradicionalment conceptes com distància, imposició i absència d'emotivitat. En aquesta línia, Jessica Alfaro Álvarez, al seu article "La retórica del poder" (2005), publicat a la revista *Discurso y Sociedad* diu:

[...] Busco evidenciar el discurso de la Iglesia, desde el rescate de lo no dicho o lo que permanece silenciado bajo las declaraciones respecto a la ética del cuidado, la renuncia al poder y el ideal heterosexual, para proponer otra mirada hacia las prácticas, una que contenga nuevas pistas para el contrato social que se vive en lo cotidiano, en el día a día que suele quedar oculto cuando se aborda la política sólo desde el plano macro-social, o se pretende navegar sin obstáculos en una sociedad transparente a los nodos del poder.

Les dues autores esmentades busquen, en definitiva, una de les agendes, en termes d'Amelia Valcàrcel, pendents a la societat actual: *l'apoderament de les dones*. Aquest s'entén com un procés a través del qual les dones es transformen en agentes actives de les seues vides personals i col·lectives. Això significa una presa de poder per promoure canvis en la seua situació personal (podran gaudir de major autoestima, autonomia, accés a recursos i participació social i política) i en la seua situació social (el reconeixement d'aquesta autonomia els permetrà canviar les desigualtats que els afecten). Com digué Kofi Annan (exsecretari general de Nacions Unides) «... no hi ha un instrument de desenvolupament més eficaç que l'apoderament de la dona».

Institucions polítiques: la Direcció General de la Dona i la Igualtat, el Consell Jurídic Consultiu i el Síndic de Greuges

En l'estudi que ens ocupa volem destacar quin és el posicionament de la Conselleria de Benestar Social i de dues institucions jurídiques, com són el Consell Jurídic Consultiu i el Síndic de Greuges de la Comunitat Valenciana. Al punt següent presentem quin és el posicionament de dues institucions lingüístiques com la Real Academia de la Lengua (RAE) i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL). Les autoritats lingüístiques i jurídiques juguen un paper decisiu en la normalització del llenguatge inclusiu. Tenim les lleis i tenim la gramàtica, demostrarem com el que ens falta és la voluntat política i acadèmica per a abordar i resoldre aquesta qüestió que té biaixos més ideològics que lingüístics.

Per tractar aquest punt ens referirem, primerament, als escrits que vam fer a la Direcció General per la Dona i la Igualtat i al Síndic de Greuges. El 25 de març de 2010, vam remetre un escrit a la directora general de la Dona, Celia Ortega Ruiz, on expressava la nostra queixa pel tractament que el Consell Jurídic Consultiu donava sobre el llenguatge inclusiu en l'administració pública.

Aquesta direcció ens contestà satisfactòriament amb el compromís d'impulsar des del seu departament el llenguatge proposat a la guia publicada per la Conselleria de Benestar: Igualtat, Llenguatge i Administració: propostes per a un ús no sexista del llenguatge (2009). El manual de la Conselleria de Benestar Social, per tal d'evitar usos lingüístics discriminatoris, proposa, a més de l'ús dels genèrics, l'ús dels col·lectius i del termes inclusius, les perífrasis, els desdoblaments, l'ús de barres, cuidar l'ordre de presentació en el text, les

aposicions explicatives, feminitzar termes, simetria en el tractament, etc. El manual mateix de la Conselleria de Benestar Social apunta que el sexisme lingüístic no està present en la llengua... «es troba en els usos que fem de la llengua, en les paraules o estructures que n'elegim i que fan que el missatge resulte discriminatori per a alguns dels sexes» (pàg. 13).

El 30 de març de 2010, vam remetre la mateixa queixa al Síndic de Greuges de la Comunitat Valenciana. Les dues queixes es referien al Dictamen 137/2010 emés pel Consell Jurídic Consultiu sobre l'Avantprojecte de llei d'ordenació i gestió de la funció pública valenciana, redactat en llenguatge inclusiu, i que literalment diu: (per a mi detallar açò és important)

II. A lo largo del texto remitido se evita emplear el masculino genérico admitido por la Real Academia Española, y se utiliza en ocasiones expresiones del estilo “funcionaria o funcionario interino” (artículo 16.7), “las y los funcionarios” (artículos 73.1; 124.3; 126.2; 127-1; 128.1 etc.), “jefas o jefes inmediatos” (artículo 65.e), etc., hecho que no sólo dificulta la lectura de la norma si no que además supone una construcción gramatical incorrecta.

Así pues, si tomamos como ejemplo el mismo Estatuto Básico del Empleado Público – Lei 7/2007– sería preferible utilizar únicamente en la redacción de los preceptos del texto proyectado el masculino genérico que comprende ambos géneros, femenino y masculino, o tal como se hace en muchos preceptos, utilizar expresiones como el personal funcionario. En este caso concreto se tendría que revisar toda la redacción del anteproyecto, ya que en algunos casos se usa solamente el masculino (los vocales).

En contestació a aquesta queixa, el Síndic de Greuges ens comunicà que el CJC considerava que la nostra queixa responia a una «visión sesgada de la recomendación efectuada». Després de presentar les nostres al·legacions, el Síndic de Greuges resolgué el 30 de setembre de 2010, eixida número 35796, de la manera següent:

De l'informe emés pel Consell Jurídic Consultiu sorprén el raonament emprat qua estableix que (...) seria preferible emprar únicament en la redacció dels preceptes del text projectat el masculí genèric que abraça ambdós gèneres, femení i masculí (...).

És evident que suggerir per part del Consell Jurídic la possibilitat d'emprar, per consideració a la incorrecció gramatical, el gènere masculí perquè abraça ambdós sexes, és contrari al dret fonamental a la igualtat entre homes i dones. Tal com ha manifestat esta institució en diverses resolucions, la utilització sexista del llenguatge exclou les dones o, si més no, les silencia, dificulta la seua identificació alhora que les invisibilitza. Això és un ús discriminatori i parcial de manera que imposa barreres arbitràries i injustes al desenvolupament personal i col·lectiu d'aquelles. El fet de no anomenar comporta no

respectar el dret a l'existència i la representació d'esta presència femenina en el llenguatge.

Els trets sexistes del llenguatge, és a dir, totes aquelles expressions del llenguatge i de la comunicació humana que invisibilitzen les dones i les subordinen, no s'adeqüen a la realitat social que exigix l'equitat per als dos sexes.

Les normes gramaticals, quan utilitzen el masculí referencial per als dos sexes, esborren la presència femenina i l'oculten sota el masculí, amb la qual cosa condicionen una manera de pensar i d'actuar i, és clar, una manera d'interpretar la realitat.

Volem aclarir que la discriminació que es manifesta a través de la llengua contravé allò establert en el nostre ordenament jurídic, concretament:

Art. 14 de la Constitució que consagra el principi de no-discriminació per raó de sexe.

Art. 9.2 de la Constitució que obliga els poders públics a promoure les condicions perquè la igualtat dels individus i dels grups en què s'integren siga real i efectiva.

L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana que consagra en l'article 10 el dret a la igualtat entre homes i dones en tots els àmbits de la societat.

La Llei 9/2003, de 2 d'abril, per a la Igualtat entre dones i homes de la Comunitat Valenciana, i concretament l'article 48 quan estableix un ús del llenguatge no sexista en els escrits administratius.

La Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la Igualtat efectiva entre dones i homes, concretament l'article 14.11 quan estableix "(...) la implantació d'un llenguatge no sexista en l'àmbit administratiu i el seu foment en la totalitat de les relacions socials, culturals i artístiques.

Les recomanacions per a un ús no sexista del llenguatge fetes per la UNESCO i contingudes en la Resolució 14.1 aprovada per la Conferència General en la 24ª reunió i la Resolució 109, aprovada per la Conferència General en la 25ª reunió.

També tots aquells pactes, tractats i convenis internacionals que reconeixen el dret a la igualtat entre homes i dones, especialment la Convenció de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona, de l'any 1979.

Amb tot això volem expressar l'obligació que tenen totes les administracions i institucions d'utilitzar o, en este cas concret, de recomanar l'ús d'un llenguatge que no siga sexista.

En efecte, en relació amb el que hem exposat i d'acord –com està el mateix Consell– amb la necessitat d'eliminar el llenguatge sexista, no sembla acceptable refugiar-se en el "masculí genèric admés per la Real Academia de la Lengua". Per contra, actualment s'exigix l'esforç continuat de les institucions i administracions per a eradicar totes les manifestacions discriminatòries per raó de sexe, les quals, encara avui dia afecten les dones, i això en compliment de l'ordenament jurídic nacional i supranacional.

D'acord amb el que hem exposat, de conformitat amb el que hi ha establert en l'article 29, núm. 1, de la Llei de la Generalitat Valenciana 11/1988, de 26 de desembre, del Síndic de Greuges, esta institució recomana al Consell Jurídic Consultiu que, per consideració al que hem exposat, en els dictàmens que fa, s'esforce per trobar termes no sexistes i que els adeqüe a una nova correcció gramatical que avui exigeix la legislació vigent.

Cosa que se li comunica perquè en el termini màxim d'un mes ens informe si accepta esta recomanació o, si s'escau, que ens pose de manifest les raons que considere per a no

acceptar-la, i això, d'acord amb el que hi ha previst en l'article 29 de la Llei 11/1988 reguladora d'esta institució”.

Tan bon punt rebem contestació a la nostra recomanació, li ho farem saber.

Aprofitem l'avinentesa per saludar-la atentament,

José Cholbi Diego. Síndic de Greuges de la Comunitat Valenciana.

Institucions acadèmiques: la Real Academia Española i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

No estem d'acord amb l'article d'Ignacio Bosque, membre de la RAE, del 4 de març de 2012, editat a *El País*. És un article lingüístic que, al nostre parer, s'oblida de l'altra cara del llenguatge: de la **sociolingüística**. El llenguatge és una eina poderosa i subtil que configura el pensament de les persones i el món en què vivim i que, entre altres coses, serveix per a canviar la societat. El llenguatge reflecteix la societat i la societat reflecteix el llenguatge, van sempre de la mà. El llenguatge, com les lleis, no té més remei que evolucionar al ritme i nivell que marca la societat, és un organisme viu, que creix i evoluciona, i quan no és capaç de reflectir, d'adaptar-se i d'interpretar la societat, aleshores s'empobreix i mor. No estem d'acord amb les teories que empobreixen les llengües, sobretot perquè l'empobriment va sempre acompanyat de la discriminació, de l'abús i de l'exclusió. El senyor Bosque sosté que algunes guies editades sobre l'ús no sexista del llenguatge per alguns governs autonòmics, sindicats, institucions... s'han realitzat sense la consulta prèvia a les persones especialistes en lingüística: «La mayor parte de estas guías han sido escritas sin la participación de los lingüistas» (*El País*, 04.03.2012). Hem de dir, pel que fa a la guia editada per la Conselleria de Benestar Social: *Igualtat, Llenguatge i Administració: propostes per a un ús no sexista del llenguatge* (Generalitat Valenciana 2009), que es van seguir les recomanacions i la supervisió lingüística de l'Àrea de Política Lingüística i que es va revisar per tècniques lingüístiques del *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana*. A més, afegim que la llei autonòmica d'Igualtat entre Dones i Homes es publicà a la Comunitat Valenciana a l'abril de 2003, quatre anys abans que la Llei d'Igualtat estatal de 2007. No sabem exactament a qui s'ha consultat o no per a fer la resta d'aquestes guies autonòmiques, però intuïm que aquesta no és la qüestió de fons que destil·la l'article d'Ignacio Bosque. Creiem que la qüestió de fons és més ideològica que no pas lingüística, i explicarem per què.

El llenguatge és «dúctil i mal·leable» (Eulàlia Lledó) i les nostres estructures lingüístiques i categories gramaticals tenen capacitat d'adaptació a

l'evolució natural del binomi llengua-societat. Avui dia tenim un llenguatge farcit de neologismes tecnològics, adaptable als nous temps i no passa res, ho acceptem amb naturalitat sense cap sobresalt. L'últim terme que he escoltat ha sigut *wasapear*, i de segur que en vindran molts més que finalment arrelaran en el llenguatge escrit. Ara bé, si per exemple escrivim *la fiscal Carmen*, molta gent dirà que no sona bé el terme i que és molt millor dir *la fiscal Carmen*. La RAE admet el terme *fiscal*, per exemple, i cada vegada haurà d'admetre més termes en femení perquè el llenguatge necessita la societat per sobreviure, i la societat és masculina i femenina, no és ni genèrica ni neutra. I les institucions acadèmiques han de fer pedagogia en aquest sentit, tenen la responsabilitat de fomentar un llenguatge democràtic i inclusiu. La lingüística no avança si no és capaç d'usar sense restriccions termes com *alcaldessa*, *metgessa*, *diputada*, *peona*, *tècnica*, *cuinera*, *música*, *notària*, *fiscal*, *química*... i el nostre sistema lingüístic té recursos suficients per a lligar perfectament les categories gramaticals i convertir la concordança gramatical en *concordança social*. No valen excuses, no val dir que aquesta manera d'escriure genera un llenguatge feixuc i distorsionat, fins i tot agramatical, perquè aquesta argumentació és sobretot ideològica, més que lingüística. Dir *alcalde o alcaldessa* distorsiona la realitat? Dir *jutge o jutgessa* és massa feixuc? Si un home és peó d'obra, una dona és *peona d'obra*, no? Quin complex absurd tenim alhora de fer la concordança del femení? ¿Quina normativa lingüística diu que resulta agramatical dir al mateix text «...diputados o diputadas..., gobernadores o gobernadoras..., alcaldes o alcaldesas..., venezolanos o venezolanas»? Les restriccions estan en les persones i no en les normatives lingüístiques. Volem un llenguatge democràtic o discriminador? ¿Resulta tan greu, tan feixuc, expressar el doblat masculí-femení quan no tenim un terme integrador?

No obstant això, la RAE no és l'única institució refractària a la normalització sistemàtica d'un llenguatge inclusiu. A casa nostra, l'AVL entén que: «A fi d'aconseguir una naturalitat expressiva en la documentació administrativa, convé evitar aquells usos que, per a explicitar el gènere femení, forcen artificialment la sintaxi i introduïxen repeticions farragoses i innecessàries» (*Manual de documentació administrativa 01*, 2011, pàg. 249) i recomana en molts casos usar la forma no marcada, és a dir, el masculí, com a solució inclusiva.

L'AVL defensa, com la RAE, universalitzar el masculí genèric i quan aquest ús resulte ambigu i no resolga bé la situació, l'acadèmia addueix que «l'ambigüitat és consubstancial a la llengua» (*Manual de documentació administrativa 01*, 2011, pàg. 246). Argüir que l'*ambigüitat és consubstancial a*

la llengua, resulta preocupant i desenfoca el tema. La llengua és clara i diàfana, i no és ambigua per naturalesa com diu l'AVL. L'ambigüitat la practiquem les persones, com també les restriccions (*Levante* «L'ambigüitat consubstancial i l'AVL» de 09.07.2011).

Resulta, doncs, que el masculí genèric és una solució que perpetua, en definitiva, la mirada del món en masculí. I, de moment, aquesta és la posició que defensen les institucions acadèmiques esmentades. María Rodríguez Fernández (2009), com hem esmentat abans, fa un estudi-proposta molt interessant on demostra que el masculí genèric té molt de masculí però cada vegada té menys de genèric i més d'excloent, a mesura que les dones avancem en la societat (*Levante*, «El femení genèric», de 20.11.2010).

Tenim les lleis, tenim les paraules, tenim els recursos lingüístics, tenim les acadèmies i tenim els arguments per fer un llenguatge inclusiu, democràtic i respectuós per a totes i per a tots, però falta convicció i determinació en les institucions acadèmiques, on la quota de representació masculina encara supera amb escreix la femenina, i també en les institucions polítiques.

Propostes didàctiques

El llenguatge administratiu esdevé una eina important per poder difondre usos no discriminatoris del llenguatge. El funcionariat i personal que treballa a l'administració pública ha d'entendre la importància de l'ús no discriminatori del llenguatge i la seua repercussió en la societat. Els cursos de reciclatge per a treballadores i treballadors públics són el punt de partida d'aquesta nova forma de redacció administrativa.

Així, les accions formatives de l'administració pública, d'acord amb la legislació, han d'incloure la perspectiva de gènere. La nostra proposta didàctica duta a terme en els cursos de Valencià per a les i els policies de la Comunitat Valenciana a l'IVASPE (Institut Valencià en Seguretat Pública i Emergències) està basada en la metodologia de la simulació i el joc. Aquest col·lectiu, a més, compta amb una formació especial per al tractament de la violència de gènere, on la perspectiva del llenguatge inclusiu ho complementa. Es tracta de proposar *situacions comunicatives* on els les i els alumnes s'identifiquen i siguin conscients de la importància dels usos inclusius en el llenguatge, un exemple de situació comunicativa podria ser:

“Martina, jutgessa, envia un edicte a Carme, secretària, per publicar-lo al *Diari Oficial de la Comunitat Valenciana*. Carme, en la redacció de l'escrit

vol utilitzar un llenguatge inclusiu i ho explica a Martina. Aquesta situació es pot escenificar en la classe, i a partir de la simulació s'introdueixen les propostes lingüístiques per dur a terme el nostre objectiu: sensibilitzar i proposar una nova redacció inclusiva als textos administratius. Aquestes situacions comunicatives fomentaran també les actituds lingüístiques positives i de manera simultània treballarem gramàtica i pensament. No hem d'oblidar que el nostre objecte d'estudi parteix d'una reflexió sociolingüística i, per tant, hem de treballar llenguatge i societat alhora”

Conclusions

Al nostre estudi podem constatar que el llenguatge usat als documents administratius públics és majoritàriament masculí, bé perquè s'usa com a masculí genèric o perquè s'usa únicament com a masculí. Als documents de Justícia, per ser personalitzats amb total identificació de la persona administrada, s'evidencia un doble error, tant de concordança com de discriminació. Podem evidenciar, doncs, la contradicció que hi ha a l'administració pública de la Comunitat Valenciana en aquesta matèria que, d'una banda legisla a favor de la inclusió del gènere i, d'altra banda, retalla aquest dret tant en la invisibilització de la dona als seus escrits com en el comportament d'algunes de les seues institucions, com ara el Consell Jurídic Consultiu, que recomana l'ús del masculí genèric perquè considera que hi ha usos inclusius incorrectes gramaticalment i que dificulten la comprensió textual. El Síndic de Greuges, ha sabut respondre a favor de la inclusió lingüística amb una fonamentació legislativa i sociològica vigent i molt detallada, fet que ens ajuda a no perdre l'esperança i a tindre expectatives en la consecució del nostre objectiu. Les institucions acadèmiques, per la seua banda, també han mostrat reticències amb els usos del llenguatge no discriminatori. La conclusió se situa en la falta de voluntat acadèmica i política per esforçar-se a fomentar una nova redacció pensada i inclusiva en els textos de l'administració pública. La formació és important però sense la determinació de les voluntats anteriors no arribarem enlloc. Finalment, volem fer una referència necessària a totes les persones, homes i dones, que amb la seua actitud respectuosa i inclusiva creuen en aquestes tesis sobre el llenguatge no sexista. Seria injust, irreal i sectari fer d'aquest tema una reivindicació exclusivament femenina.

Bibliografia

- Acadèmia Valenciana de la Llengua (2011)**, *Manual de documentació administrativa 01*, Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Generalitat Valenciana. ISBN 978-84-482-5509-1.
- Alfaro Álvarez, J. (2005)**, *La retórica del poder*. Discurso y Sociedad, ISSN 1887-4606.
- Carmeron, D. (1997)**, *Performer gender identity*. Oxford: Blackwell.
- Conselleria de Benestar Social (2009)**, *Igualtat, Llenguatge i Administració: propostes per a un ús no sexista del llenguatge*. Generalitat, ISBN 978-84-482-5162-8.
- García Meseguer, A. (1994)**. *¿Es sexista la llengua espanyola?* 20 Panace@, vol. 2, núm. 3, març 2001.
- Lledó, E. (2006)**, *Las profesiones de la A a la Z*, Madrid, Instituto de la Mujer.
- Lledó, E. (2007)**, *De llengua, diferència i context*, Institut Català de la Dona.
- Lledó, E. (1992)**, *El sexismo y androcentrismo en la lengua*. Madrid, Instituto de la Mujer
- Lledó, E., Bengoechea, M. i altres (1998)**, *Lo femenino y lo masculino en el diccionario de la lengua de la RAE*, Ministerio Igualdad.
- Rodríguez Fernández, M. (2009)**, *La evolución del género gramatical masculino como término genérico*. Fundamentos, 2009.
- Valcárcel, A. (2009)**, *Las tres agendas y el empoderamiento de la mujer*. Videos de Amelia Valcárcel. Data consulta you-tube: juliol 2011.

Van Dijk, T.A. (1985), *Handbook of discourse analysis*, London; New York; Toronto: Academic press.

West, C., Llaçar, M. M. i Kramarae, C. (2000), *El gènere en el discurs. El discurs com a interacció social*. T. Van Dijk (Comp.), Gedisa: Barcelona.

Wodak, R. Meyer, M. (2002), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London. SAGE Publications.

Agraïments

Agraïsc el treball de revisió a les professores Penny Mac Donald i Llum Bracho, totes dues de la Universitat Politècnica de València. El meu agraïment, també, per les revisions i suggeriments de la revista *Discurso y Sociedad* i que han contribuït a millorar este article.

Nota Biogràfica

Inmaculada Navarro és llicenciada en filologia catalana i diplomada en filologia francesa. Treballa com a tècnica en promoció lingüística a la Subdirecció general de Política Lingüística de la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana. Fa estudis de doctorat a la UPV sobre el llenguatge que discrimina a les dones en l'espai públic. Escriue articles de manera esporàdica al rotatiu valencià *Levante*.